

PROPUNERI DE ANTEDATARE A UNOR CUVINTE DIN DICȚIONARELE ACADEMIEI (DA, DLR)

Alexandru CIOLAN
Editura Logos, București
(România)

10.52846/SCOL.2023.1-2.15

Abstract

In Romanian lexicography, there has been no constant concern for the predating of words, nor for their illustration by quotations, taken not only from the canonical authors, but also from the press. The list of 96 words in this article includes proposals for predating and illustrating, by quotations, words from the thesaurus dictionary of the Romanian language (Dictionary of the Academy).

Keywords: *Dictionary of the Academy, Dictionary of the Romanian language, illustration by quotations, proposals for predating, proposals for illustrating by quotations*

Résumé

La lexicographie roumaine n'a pas montré une préoccupation constante pour la première datation des mots ni pour leur illustration par des citations, provenant non seulement d'auteurs canoniques, mais aussi de la presse. La liste de 96 mots de cet article contient des propositions d'antédation et d'illustration par des citations des mots du dictionnaire de la langue roumaine (Le dictionnaire de l'Académie).

Mots-clés: *le Dictionnaire de l'Académie, le Dictionnaire de la langue roumaine, illustration par des citations, propositions d'antédation, propositions d'illustration par des citations*

Doamna prof. Florica Dimitrescu nu încetează să pledeze, de decenii, pe de o parte, pentru datarea și exemplificarea cu citate a dicționarilor, iar pe de altă parte, pentru urmărirea atentă și consemnarea intrării în limbajul presei și de aici în limba noastră cea de toate zilele a noilor cuvinte și sensuri.

Lista de cuvinte care urmează a fost alcătuită, de-a lungul câtorva ani, cu aceste trei gânduri în minte, pe când, în cu totul alte scopuri decât alcătuirea unei cercetări aplicate, citeam presa veche. Când întâlneam un neologism, verificam prima lui atestare în DLR și în DCR, îmbogățirea și îmbunătățirea acestui din urmă

dicționar constituind permanenta noastră grijă. Unele dintre fișele de observații (la care se mai adaugă multe altele, nereproduse aici) ne-am gândit că ar putea fi reunite și publicate spre a le folosi cercetătorilor din institutelor de lingvistică responsabile de realizarea și îmbunătățirea Dicționarului Academiei. Este vorba fie de antedatări (pași de furnică ori de elefant), fie de introducerea unor cuvinte-titlu, mai ales în seria veche, de sub Pușcariu, a Dicționarului Academiei, care nu era, programatic, foarte atentă cu neologismele și care ar trebui refăcută din temelii.

Iată propunerile noastre:

ASTIGMATISM. În DA nu apare. Apare în DL și DM, fără citate și fără datare. Pentru citat, v. *hipermetropie* (1887).

ASTROFIZICĂ. Nu apare în DA. Apare în DL și DM, fără citate și fără datare. Pentru citat, v. *spectrograf* (1936).

ASTRONAUT. Nu apare în DA. În comunism fiindu-i, din motive ideologice, preferat sinonimul *cosmonaut*, era folosit sporadic. „Visul milenar al oamenilor de a stabili contactul cu corpurile cerești a fost realizat pentru prima oară în anul 1946. Departe însă de trimiterea unor rachete cu *astronauți*, s-au trimis doar unele impulsuri radioelectrice [...] Radioundele au ajuns la suprafața lunii și s-au înapoiat, prin reflexie, după 1,56 secunde!” *Flacăra*, 15 VII 1955, p. 21.

AUTOCAMION. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate și, prin urmare, fără datări. „Un grav accident de *autocamion*” *Evenimentul* 22 VIII 1923; „*Autocamioane* pentru transport (greutăți de la 450 kgr. până la 15 tone)” *Universul*, 13 V 1935, p. 7; v. și *autocamionetă* (1935).

AUTOCAMIONETĂ. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate și, prin urmare, fără datări. „O femeie omorâtă de o *autocamionetă* a Palatului” *Adevărul*, 12 II 1924; „Prefectura Poliției Capitalei aduce la cunoștința tuturor proprietarilor de autocamioane și *autocamionete* care servesc în transporturi de mărfuri și care sunt înscrise la prefectura poliției București că se va proceda la revizuirea acestor vehicule de comisia special constituită în conformitate cu legea și care funcționează pe lângă serviciul circulației” *Universul*, 14 VI 1935, p. 9.

AUTOCAR. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate și, prin urmare, fără datări. „Un groaznic accident de *autocar* în Pirineii de Sud” *Dimineața*, 19 VIII 1923.

AUTOCISTERNĂ. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate și, prin urmare, fără datări. „Renault 1935. *Autocisterne* pentru produse petroliere” *Universul*, 13 V 1935, p. 7.

AUTOMĂTURĂTOARE. În DA nu apare. Apare în DCR, cu un citat din 1961. Cuvântul trebuie antedatat: „Renault 1935. *Automăturătoare*, motopompe” *Universul*, 13 V 1935, p. 7.

AUTOMOTOR. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate și, prin urmare, fără datări. „Renault 1935. *Automotoare* pentru căile ferate, rapide, economice, confortabile, înzestrate cu motoare cu motorină (Diesel)” *Universul*, 13 V 1935, p. 7.

AUTOSTROPITOARE. În DA nu apare. Apare în DCR, cu un citat din 1975. Cuvântul trebuie antedat: „Renault 1935. *Autostropitoare* simple, sau cu pompă de incendiu” *Universul*, 13 V 1935, p. 7.

BALNEAR. În DA, *localitate balneară* apare într-un text de manual școlar scris de S. Mehedinți la începutul sec. XX. Sintagma *stațiune balneară* (care în DL figurează într-un citat din 1953) trebuie antedată cu 65 de ani: „D. dr. Sergiu, director general al serviciului sanitar, voiește să dea o nouă și mai potrivită organizare *stațiunilor* noastre *balneare* din punctul de vedere științific mai cu seamă” *Reforma*, 10 aug. 1887, p. 2.

BALNEO-CLIMATERIC. Adjectivul nu apare în DLR. Apare în DL, cu un citat din 1953. Cuvântul era însă cunoscut și folosit și în interbelic. Vezi citatul de la *talasoterapie* referitor la un congres de specialitate din 1928.

BIOGAZ. În DLR nu figurează. În DCR, prima atestare este din 1978. Cuvântul este însă mult mai vechi. Propunem deocamdată o antedatate cu peste 20 de ani, când termenul pare a fi început să fie cunoscut: „Pentru cititor, termenul de «*biogaz*» ar putea să dea naștere la un semn de întrebare. Acest termen este astăzi din ce în ce mai folosit în rândul specialiștilor și practicienilor și el se referă la producerea în condițiile existente în gospodăriile agricole, prin activitatea vitală a unor microorganisme, a unui amestec de gaze combustibile în care predomină metanul.” *Știință și tehnică*, 6 / 1957, p. 36.

BUJIE. În DA cuvântul nu apare. DL scoate un citat din Petru Dumitriu, *Vânătoare de lupi* (1949). Și totuși îl întâlnim în presa interbelică: „10 ani consecutivi cursele de automobile au fost câștigate de bujia Champion” *Universul*, 16 IX 1935, p. 15.

CAFÉ-CONCERT. În DA nu figurează; apare în DCR, cu primul citat din 1974, dar este mult mai vechi, de la sfârșitul sec. al XIX-lea: „Grădina Belvedere din Buzău. *Cafée concert* în toate serile” *Reforma*, 6 VII 1887, p. 4.

CALCULATOR. Apare în DA sub *calcul*, la familia de cuvinte, glosat *abac*. Consemnăm aici sintagma *calculator electronic*, folosită înainte de a se fi impus *computer*: „*Calculatorul electronic* al Institutului de Fizică al Academiei R.P.R. Problema studiului și realizării în R.P.R. a unei mașini electronice de calcul a fost atacată cu curaj încă din 1953 de un colectiv de lucru al Institutului de fizică al Academiei R.P.R. [...] Peste o sută de specialiști din Uniunea Sovietică și din alte țări europene au urmărit cu viu interes comunicarea proiectului *calculatorului electronic* al Institutului de fizică al Academiei R.P.R.

prezentat în cadrul Congresului internațional de la Dresda, din noiembrie 1955” *Contemporanul* 13 I 1956, p. 5.

CALORIFER. DA îl consemnează, fără citate. Apare la Șăineanu, D. U. și la Scriban, D. Consemnăm o formă anterioară, încă ezitantă, care pare a glosa *caloriferul* prin *sobă*: „Sobe-calorifere Riessner Recunoscute ca prima marcă și ca cel mai ideal sistem de încălzit din punct de vedere tehnic și igienic. Regulator central, automatic permițând regularea focului grad în grad. Emanațiuni de gaze și exploziuni în totul excluse” *Adevărul*, 10 I 1906.

CAROSERIE. DA nu îl consemnează; apare în DL și DM, fără citate și fără datări; cuvântul este relativ vechi: „*Caroserii* pentru mărfuri sau pentru transportul pasagerilor” *Universul*, 13 V 1935, p. 7.

CAROSIER. DA nu îl consemnează. Apare abia în DEX, DN3, dar îl întâlnim în interbelic: „Vechile procedee de vopsit cu vopsea de ulei întrebuințate de constructorii de automobile și de *carosieri*, până acum câtva timp, sunt astăzi abandonate și înlocuite cu vopsitul cu culori cu bază de celuloză” *Universul*, 5 XI 1935, p. 2.

CATCH. Nu apare în DA, DL, DM. Apare în DCR2, cu citate din 1992. Cuvântul este însă mult mai vechi: „Am cumpărat un program. Purta titlul: «Lupte de *catch*» («catch as catch can» – «Apucă de unde poți» – lupte «libere» practicate în occident, după model american) pentru Marele Premiu al Germaniei” *Flacăra*, 15 X 1955, p. 23.

CENTURĂ. În DA nu apare decât sensul vestimentar de „cingătoare”, fără citate. Sensul mai nou, din domeniul urbanismului („cale de comunicație (cale ferată, șosea) care dă ocol unei așezări pentru a ușura traficul și aprovizionarea”) pare a data de pe la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX: „Un drum de fer de *centură* ar prezenta mai multe avantagii” *Lupa* 13 VII 1893; „S-a prevăzut în special linie de *centură* și pentru mărfuri, în vedere că partea excentrică a orașului... va deveni industrială” *Proiect pentru sistematizarea planului orașului București. Memoriu justificativ*, întocmit de ing. Marin I. Stroescu, București 1906, p. 19. Sintagma *cale ferată de centură* apare în DL și în DM. Vezi și citatul de sub *cvadruplu*.

CHEFIR. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate și fără datări. „Prima fabrică română de kifir-kumis a domnilor Nicolae Dicescu, D. Winitzky & Comp. Șoseaua Kiseleff, casa Circa, București. *Kefirul* este o băutură preparată prin fermentațiunea laptelui de vacă. Această băutură agreabilă își face astăzi drumul triumfal prin toată Europa, după ce clinicianii cei mai celebri au găsit că nu există alt nutriment mai asimilabil decât dânsul” *Reforma*, 2 III 1887, p. 4.

CIBERNETICĂ. În DA nu apare. Nici în DL, nici în DM. Propunem un citat din perioada în care termenul căpăta largă circulație: „Deși introdus de curând în nomenclatura domeniilor științifice, termenul *chibernetică* a primit cu rezeziune o

circulație destul de largă [...] astăzi el desemnează, în principal, un grup de preocupări științifice care urmăresc studiul și generalizarea acelor produse desfășurate în mașinile de calcul electronice, care se controlează și se guvernează singure, stabilind analogii cu funcționarea sistemului nervos” *Contemporanul*, 13 I 1956, p. 1.

CICLON. În DA, două citate din Caragiale și din Simion Mehedinți (1901). Propunem o antedatatură cu peste 10 ani: „*Cicloul din Indii*. — S-a semnalat zilele acestea că un *cicloul* îngrozitor a trecut peste indiele englezești pe unde a făcut mari stricăciuni” *Reforma*, 1 iun. 1887, p. 4.

CINEMASCOP. Nu apare nici în DA, nici în DL, nici în DM. Pentru citat, v. *ecran lat* (1956).

CONSERVĂ. DA, la sensul 2 („substanțe alimentare preparate și închise ermetic...”) oferă un citat din Cezar Petrescu, *Întunecare* (1928). Propunem antedatatură cu peste 40 de ani: „[Americani] au transformat animalele lor în *conserve* de carne, cu care inundă astăzi comerțul european” *Reforma*, 29 VI 1887, p. 3.

CULTURĂ DE MASĂ. În DLR sintagma nu apare. Este consemnată în DN3 (1978), dar în presă o aflăm cu 20 de ani înainte: „Un număr însemnat de intelectuali americani – scriitori, publiciști, profesori – manifestă un interes deosebit pentru diferitele aspecte și pentru ansamblul *culturii de masă*, așa cum se prezintă ea azi în S.U.A. Să precizăm noțiunea: e vorba de cultura și produsele culturale destinate maselor, și nu de acelea accesibile doar unui număr relativ redus de persoane. De asemenea nu e vorba de cultura produsă spontan de popor, de folclor, cu care «mass culture» se află în opoziție și care din păcate este în declin în S.U.A.” *Contemporanul*, 4 X 1957, p. 8.

CVADRUPLU. În DA apare varianta *cuadruplu*; nu există citate și, prin urmare, nici indicii de datare, ci doar două propoziții fabricate. În DCR2 *cvadruplu* este s.m., cu citate începând din 1978 și este sinonim cu *cvadruplet*. Antedatatură pentru adj.: „Linia de centură va fi *quadruplă* adică o linie dublă pentru metropolitanul electric, destinat traficului de călători și o alta numai pentru mărfuri, ambele grupuri în legătură cu liniile respective de pe diametru” *Proiect pentru sistematizarea planului orașului București. Memoriu justificativ*, întocmit de ing. Marin I. Stroescu, București 1906, p. 19.

DEXTROCARDIE. În DLR nu există contexte, ci doar indicarea dicționarelor care îl consemnează, cel mai vechi fiind DER. Trebuie însă antedatatură cu peste douăzeci de ani: „Cazuri de *dextrocardie* (inima la dreapta) sunt circa 1/5.000.000” *Universul*, 29 VIII 1935, p. 5.

DUBLAJ. DLR citează din LTR2 (1957), dar procedeul a fost experimentat în București în interbelic: „*Dublajul* e pentru cinematograf ceea ce traducerea e pentru literatură. [...] Mulțumită eforturilor și aptitudinii artiștilor de sincronizare,

pentru care acest procedeu tehnic va constitui și la noi, desigur, o nouă și atrăgătoare vocațiune, «*dublajul*» a găsit un teren foarte prielnic și a realizat o victorie aproape nebănuită, judecând după succesul obținut cu dublarea în românește a filmului «Triumful tinereții», o producțiune a casei Gaumont-British” *Universul*, 1 I 1935, p. 4.

ECRAN LAT. În DA, sub *ecran* apar doar *ecran panoramic* și *micul ecran*. Propunem o posibilă primă atestare în română, procedeu de proiecție pe ecran lat fiind lansat în Statele Unite cu mai puțin de trei ani în urmă: „*Ecranul lat* sau *cinemascopul* este procedeu tehnic care întrebunțează un ecran de două ori mai larg decât cel obișnuit, înzestrat cu un sistem perfecționat de redare a sunetului – sunetul stereofonic” *Contemporanul*, 16 III 1956, p. 4.

ELECTROFOREZĂ. DA nu oferă contexte, ci doar indică prezența în alte dicționare, primele ca ani de apariție fiind DT (1953) și LTR2 (1957). Apare și în DCR, cu prima atestare în 1977. Poate fi însă antedatată cu aproape 20 de ani: În anul 1957 a apărut lucrarea Sorin Marius Idu, Sandu Câmpeanu, *Electroforeza. Tehnică și clinică*, București (informație preluată de la Vasile I. Lipan, *Istoria farmaciei române în date*).

ESPERANTIST. În DLR primele două citate sunt din lucrări de specialitate din 1968 și 1965. Pentru un citat de la începutul sec. XX vezi *esperanto*.

ESPERANTO. Cel mai vechi citat din DLR este din *Enciclopedia Minerva* (1930). Avem însă o atestare cu 25 de ani mai veche: „*Esperanto*. E vreun an de când a apărut în coloanele acestui ziar un articol cu același titlu ca cel de față. Autorul aceluia articol părea a fi avut ca imbold reușita extraordinară a congresului esperantist ținut în august anul trecut la Boulogne-sur-Mer [...] Sunt aproape douăzeci de ani de când a apărut prima broșură conținând gramatica limbii *esperanto*” *Adevărul*, 25 VII 1906, p. 1.

ETNOBOTANIC. În DLR nu există citate datate, ci sunt doar indicate dicționare care cuprind cuvântul: DN3, DEX2 etc. Termenul este mai vechi, fiind folosit în interbelic. Astfel, în 1936, la Cluj, apărea lucrarea lui Alexandru Borza, *Noutăți etnobotanice românești: o farmacie băbească*.

EXCURSIONIST. Citatul din DLR este dintr-o carte de amintiri a lui Ion G. Sbiera din 1899. În presa sfârșitului de veac XIX îl aflăm însă cu mai bine de un deceniu înainte: „14 *excursioniști* înecați [în Anglia]” *Reforma*, 24 VIII 1887, p. 4.

FILOXERĂ. DA nu cuprinde decât definiția și etimologia. „Podgorenii noștri sunt foarte îngrijați și cu drept cuvânt. Frumoasa și bănoasa cultură a viilor este foarte amenințată de *filoxeră*” *Gazeta Transilvaniei*, 1 VIII 1884, p. 3; „Domnule prefect, Din circulări anterioare cunoașteți existența focarului filoxeric din județul Prahova [...] Această grabnică dezvoltare și propagare a *filoxerei* în județul Prahova lasă a se bănuși că ea ar fi putut fi introdusă prin veri un mijloc oarecare și în restul podgoriilor țării...” *Reforma*, 1 VI 1887, p. 4.

FILOXERIC. Nu apare în DA, nici în DL, nici în DM. Pentru citat vezi *filoxeră* (1887).

FITOTEHNIE. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate. „Autorii au folosit în mod critic literatura românească și străină și au adaptat problemele generale de *fitotehnie* la condițiile din țara noastră” *Contemporanul*, 7 II 1957, p. 5.

FLIT. DA nu consemnează marca de insecticid, creată în SUA în 1923. Nici DL, nici DM. Până la noi atestări, le semnalăm pe următoarele, din anii 1930: „Pulverizați cu *Flit* în toate crăpăturile și ascunzișurile” *Glasul Bucovinei*, 27 V 1930; „*Flit* ucide muște, țânțari, purici, furnici” *Universul*, 21 VIII 1931; „Noul *FLIT* este plăcut parfumat” *Dimineața*, 8 IX 1934; „*FLIT* distruge sigur insectele și pentru totdeauna!” *Universul*, 1 VI 1935, p. 2.

FRIGIDER. DA nu îl consemnează. Apare în DL cu un citat de presă din 1953. Îl putem antedata cu aproape 20 de ani, surprinzând apariția în România a frigiderului electric, în grafia firmei care îl producea: „*Frigidaire* funcționează automat, înlăturând orice dificultăți de manipulare și supraveghere, și nu cere decât curent electric pentru 8 lei pe zi. *Frigidaire* aduce mulțumirea în gospodărie” *Universul*, 5 IV 1935, p. 3.

FRIZER. DA nu îi acordă loc, socotindu-l un barbarism pentru *bărbier*. Apare în DL cu două citate, unul din Sebastian, *Teatru*, și celălalt din Sahia, *Nuvele*. Poate fi însă consemnat în presa sfârșitului de veac XIX: „D. I. Ionescu, *friser*, care ne trimisese mai alaltăieri o scrisoare denunțătoare a faptelor unui comisar, se pomeni miercuri seara pe la 11 ore cu un alt comisar...” *Națiunea*, 1 martie 1886, p. 3.

GARSONIERĂ. În DA nu apare, iar în DL și DM nu are citate. Îl aflăm în presa din interbelic: „Ing. G. Ignat oferă spre cumpărare apartamente și *garsoniere* spațioase și perfect distribuite, confort ultra modern” *Universul*, 3 VI 35 p. 15.

GEOFIZIC. În DA nu apare, iar în DL și DM nu are citate. „La 2 octombrie, la Washington, în cadrul conferinței Anului *Geofizic* Internațional, membrii delegației sovietice au uimit asistența descriind în amănunt unul din sistemele de rachete sovietice pentru cercetarea spațiului” *Contemporanul*, 11 X 1957, p. 8.

GRAMOFON. În DA nu apare, iar în DL și DM nu are citate. „*Gramofoane* în rate. În urma numeroaselor cereri ce am primit și pentru înlesnirea clienților ne-am decis a vinde în rate renumitele noastre *gramofoane* americane, singurele veritabile cu marca «The Star» (steaua în triunghi)” *Adevărul*, 2 I 1906, p. 4.

HIDROAVION. În DLR cuvântul nu apare. DL și DM îl consemnează, fără citate. Până la noi cercetări, propunem: „New York 23 (Rador) În cursul unor exerciții la marile manevre navale din Pacific, un mare *hidroavion* al marinei de război americane s-a prăbușit. Cei șase ocupanți ai *hidroavionului* au fost uciși” *Universul*, 25 V 1935.

HIDROFOBIE. În DA apare sub *hidro-*, glosat *turbare*, fără nici o altă indicație ori ilustrare prin citate. „Zilele trecute sta la masă cu niște prieteni care discutau metoda lui Pasteur de a vindeca turbarea. Cuvântul «*idrofobie*» revenea neîncetat în discuție” *Națiunea*, 22 VI 1886, p. 3.

HIPERMETROPIE. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate. „Doctorul Grand-Clement publică în «*Lyon médicale*» un mijloc foarte simplu pentru a determina repede refracțiunea oculară și anomaliile ei: miopia, *hipermetropia* și astigmatismul” *Reforma*, 19 X 1887, p. 3.

HOMEOPATIC, HOMEOPATIE. În DA intrarea este *homeopatie*, adj. *homeopatic* fiind semnalat ca aparținător familiei, fără nici un citat. „Sub acest titlu de «propaganda *homeopatică*» s-a format în Paris o societate care are de scop să dea în Franța o mare dezvoltare *homeopatiei* prin conferințe, clinici gratuite, publicațiuni științifice etc.” *Națiunea*, 22 VI 1886, p. 3.

HORMON. În DA nu apare. Apare în DL și în DM, fără citate. „Savanții știau teoreticește de mult că furnizând corpului *hormonii* se urmează calea cea mai naturală pentru a reda corpului tinerețea și dragostea de viață” *Universul*, 16 IX 1935, p. 11.

HOTEL. Nu apare în DLR decât ca trimitere circulară: *hotel* vezi *otel* și invers. DL, lucrat de lexicografii de la institutele de profil ale Academiei, are două citate: unul din Cezar Petrescu, *Aurul negru*, 1934 (în Bibliografia DLR romanul este datat 15 ani mai târziu, în 1949) și altul din Zaharia Stancu, *Călătorind prin U.R.S.S.*, 1950 (aceeași Bibliografie trimite la ediția a doua, din 1951). Propunem un citat cu aproape o jumătate de veac mai vechi, din *Reforma*, 2 nov. 1887: „De câtva timp numeroase hoții se făceau în marile *hoteluri* din Paris”. Iar pentru varianta mai veche, *otel*, un citat încă și mai vechi: „Venzarea *Otelului* Binder a defunctului Iosep Cioloiu”, *Curierul de Iassi*, 2 VI 1868.

IMPERIALISM. În DA apare, sub *imperiu*, cu două sintagme create: *Imperialismul britanic*. *Imperialismul economic al Germaniei*. Propunem citatul: „Ce este *imperialismul*” *Reforma*, 16 III 1887, p. 4.

IRIGAȚIE. În DLR, două citate din Vlahuță (1894) și *Codul civil român* (1897). Propunem o antedatate cu aproape 10 ani: „*Irigațiile*, în general vorbind, ne-ar scuti de cele mai multe ori de dezastrele economice în care ne aruncă anii răi și secetoși.” *Reforma*, 5 X 1887, p. 1.

JALUZEĂ. În DLR, cea mai veche atestare este, sub forma *jalogie*, din 1826, în *Însemnarea călătoriei mele* a lui Dinicu Golescu: „Geamuri pe la ferestre, *jalogii* văpsite”. Cu evidență, consemnarea este a unei realități neautohtone, într-o ortografie ezitantă. Se poate, prin urmare, să fie într-adevăr vorba de o primă atestare a cuvântului în română. Varianta *jaluze* este consemnată la Negruzzi, dar nu putem ști, fără cercetări suplimentare, anul. Sistemul deficitar de citare a surselor în DLR nu ne spune nimic despre data publicării operei din care se scoate citatul. În cazul

acesta concret, se indică: „Negruzzi, III 33”. În copleșitoarea Bibliografie a întregului dicționar nu putem însă găsi Negruzzi, III, ci Negruzzi, O. I–III (*Opere*, ediție critică în 3 volume din 1974–1986) sau Negruzzi, S. I–III (*Scrierile lui...* scoase de Socec & Comp. în 1872–1873). La care ediție se va fi făcând trimiterea de sub *jaluzea*? Pentru forma împământenită, *jaluzea*, DLR dă un citat din *Universul*, 24 X 1930, s-ar părea scos dintr-o reclamă: „*Jaluzele* și transparente de pânză”. Semnalăm aici două variante neconsemnate în dicționar, *jalosie* și *jalosea*, din același text publicitar: „Magazin de *jalosie*. București – 128 Calea Victoriei. În acest atelier se efectuază tot felul de *JALOSELE* cu prețuri reduse [...] Asemenea recomand magazinul meu de *Jalosie*, care există de 18 ani, că se efectuează orice comandă prompt și în cel mai scurt timp.” (*Anunțatorul roman*. Ziar pentru reclame industriale, agricole și arte, 7 nov. 1886, p. 4). În 1886, „magazinul de *jalosie*” funcționa deja de 18 ani...!

KIDNAPPING. DLR face trimitere la opt dicționare, din DCR prelând citatul din 1975. Propunem antedatarea cu aproape douăzeci de ani: „Cu un sfert de veac în urmă, întreaga omenire a fost cutremurată de un fapt: soților Lindbergh li se furase copilul. [...] posturile de radio nu transmit, cum fac de obicei: «Kidnapping! Kidnapping! Kidnapping!»” *Contemporanul*, 28 VI 1957.

LIDER. Cu sensul „conducător”, cuvântul ilustrat în DLR cu un citat scos din Sadoveanu (*Venea o moară pe Siret*, 1925) este mult mai vechi: „D. Lascăr Catargiu, *leaderul* opoziției, a pierdut jalba cu care era însărcinat de opoziția din Galați să o ducă în proșap la M. S. Regele” *Reforma*, 6 VII 1887, p. 4.

MAHALA. În DA, prima atestare este în 1761, următoarea fiind de la sfârșitul sec. XVIII. Gh. Parusi, în *Cronica Bucureștilor*, 2005, p. 17 afirmă, fără a indica sursa informației, că „termenul «*mahala*», arab la origine, dar preluat din turcă, este folosit pentru prima oară abia într-un hrisov din 18 iunie 1626 de la Alexandru Coconul (1623-1627)”. Până la aflarea sursei, indicăm însă o atestare din 1667, iulie 25, într-un act de vânzare-cumpărare: „Deci de a mea bunăvoe le-am făcut vânzătoare, care case sunt în *mahalaoa* bisericii Doamnei, între casile dumnealui clucerului Pantazi, și între casile dumnealui șatrariului Costandin Costescul” G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, vol. I, 1961, p. 136 (documentul 57).

MAȘINĂ DE SPĂLAT. În mod ciudat, în DLR sintagma nu apare nici sub *mașină* (unde apar totuși *mașina de călcat*, *mașina de cusut* etc., ba chiar și *mașina de tăiat scânduri*), nici sub *spălat*. Propunem trei citate, cel mai vechi, de la începutul secolului trecut: „Dacă întrebuințați la această cantitate de rufe *mașina de spălat* «Voll Dampf» a lui John terminați lucrul fără frecătură într-o zi, fără ca să se uzeze rufe... Mașina «Voll Dampf» spală rufe prin abur care trecând prin rufe, disolvă toată murdăria.” *Adevărul*, 24 XI 1906, p. 4; „*Mașina de spălat rufe* construită de

inginerul [sovietic] Ivanov e superioară modelelor fabricate în alte țări” *Scânteia*, 2 VI 1949, p. 4; „Cooperativa meșteșugărească «Electrobobinajul» din București a realizat o nouă mașină electrică de spălat rufe...” *Știință și tehnică*, 8 / 1955, p. 7.

MEMORIE. În DLR, sensul din informatică este ilustrat cu un citat scos din LTR2 (1957). Propunem antedatatarea cu un an: „Obiectul preocupărilor actuale ale colectivului este sistemul de «memorie» al mașinii [electronice de calcul] unde se înregistrează inițial datele și planul de lucru al unei probleme și unde mașina înscrie singură rezultatele parțiale și finale ale problemei” *Contemporanul*, 13 I 1956, p. 5.

MICROSCOP ELECTRONIC. În DLR, sintagma are un citat scos din LTR2 (1957). Poate fi antedatată cu peste 20 de ani, din perioada nașterii instrumentului: „O nouă cucerire a științei: *Microscopul electronic* [...] În ultimul timp, în laboratoarele A.E.G. din Berlin, s-a ajuns să se construiască un *microscop electronic* cu ajutorul căruia s-au obținut imagini destul de clare. [...] Astăzi, însă, *microscopul electronic* este abia cum era microscopul obișnuit pe timpul lui Galileu” *Universul*, 17 VI 1935, p. 1.

MIOPIE. În DLR apare numai sensul propriu, medical, cu un citat din Cezar Petrescu, *Întunecare* (1928). Cuvântul poate fi antedatată cu peste 40 de ani. Pentru citat, v. *hipermetropie* (1887).

MOTOCICLETĂ. În DLR, un citat din Cezar Petrescu, *Întunecare* (1928) și altul din publicistica postbelică (1954). Propunem antedatatarea cu peste 20 de ani: „*Motocicletă* «Werner», model 1905, 2 cilindri, 3¼ cai putere, aproape nouă, vinde adevărată ocazie. Polychroniade, str. Sebastopol no. 28” *Universul*, 12 VI 1906, p. 2.

NEOPLASM. Cuvântul nu aparține, cum s-ar crede, sec. XX: „În luna aprilie 1888, se va ține la Paris un Congres de chirurgie [...] Iată chestiunile ce se vor trata: [...] IV. Recidiva *neoplasmelor* operate, cercetări ale cauzelor profilaxiei” *Reforma*, 23 II 1887, p. 3.

NEUTRINO. DLR nu conține la această intrare nici un citat și nici trimiteri la alte dicționare în care cuvântul figurează (DN, DEX2). Propunem, *faute de mieux*, un text din 1957: „particula *neutrino* a fost construită parcă la comandă, din necesitatea de a menține și în lumea nucleului atomic principiul conservării energiei. [...] Fermi a botezat în 1933 această particulă ipotetică cu numele de *neutrino*.” *Contemporanul*, 4 X 1957, p. 7.

PANAMERICAN. Cuvântul este mult mai vechi decât citatul din 1949 reprodus în DLR: „Președintele conferinței *panamericane*, d. Ioakin Nabuco, a destinat o comisiune specială pentru a studia crearea unei comisiuni permanente a drumurilor de fier *panamericane*” *Adevărul*, 1 VIII 1906, p. 2.

PATINĂ. În DLR, *patină*2 (sport) are citatul cel mai vechi din *Calea Victoriei* (1931) a lui Cezar Petrescu. Poate fi antedatată cu 25 de ani: „Toate *patinele* ce

furnisăm sunt de oțel de prima calitate, solide și lucrate cu îngrijire. A nu se confunda cu *patinele* de tuciu, ordinare” *Adevărul*, 10 I 1906.

PISTOLET. Sub *pistol*, sensul al 3-lea (tehn.) apar *pistol de vopsit* și *pistol cu aer comprimat* „perforator pneumatic”. Sub *pistolet* însă nu este menționat și sensul tehnic. Propunem un citat interbelic pentru sintagma *pistolet cu aer comprimat* care este unul de vopsit, iar nu de perforat: „Această vopsea se aplică prin stropire cu un *pistolet* cu aer comprimat și se usucă imediat, rămânând pe suprafața vopsită o peliculă stabilă, omogenă și rezistentă” *Universul*, 5 XI 1935, p. 2.

RADIOASTRONOMIE. DLR îi consemnează prezența în LTR2 (1957), fără citat. Apare și în DCR2, cu un citat târziu, din 1984. Termenul poate fi antedat cu cel puțin 2 ani: „«zgomotele cosmice» sunt realități care au dat naștere unei noi ramuri a astronomiei – «radioastronomie». Această știință folosește, în locul lunetelor și telescoapelor obișnuite, mari antene dirijate – «radiotelescoape» – cu care se prind slabele unde radioelectrice trimise de aștri” *Flacăra* 15 VII 1955, p. 21.

RADIOECOUCU. Nu apare în DLR, nici în DL sau în DM. Cuvântul este totuși vechi: „după cum sunetele sunt reflectate dând un ecou, tot așa și undele scurte radio ne dau, prin reflexie, «radio-ecou»” *Flacăra*, 15 VII 1955, p. 21.

RADIOELECTRIC. În DLR nu are citate, se trimite doar la DM (1958). Pentru citate, v. *astronaut* și *radioastronomie* (1955).

RADIOLOGIE. Sensul 2 (medical) inclus în DN2 și DER, cu un citat de presă din 1966. Termenul este însă mult mai vechi: „Deschiderea celui de al doilea congres național de *radiologie* și *electrologie medicală*” *Universul*, 9 VI 1935, p. 8.

RADIORELEU. DLR nu oferă contexte, indicând doar dicționarele în care apare (LTR2, DN2, DER). Apare în DCR, cu prima atestare în 1963. Poate fi antedat: „A fost dată în exploatare prima stație de *radio-releu* românească. Acest *radio-releu* cu modulație de frecvență, permițând transmisia simultană în ambele sensuri a mai multor canale radio sau telefonice, are performanțe tehnice asemănătoare cu cele mai moderne instalații de același gen” *Informația Bucureștiului*, 16 VIII 1955, p. 1.

RADIOTELESCOP. DLR trimite la LTR2 (1957) și la DER (1966), fără nici un citat. Pentru antedatate v. *radioastronomie* (1955).

RADIOUNDĂ. DLR nu îl consemnează. Apare în DCR, cu primul citat din 1964. Poate fi însă antedat cu 9 ani. Pentru citat, vezi *astronaut* (1955).

RĂZBOI RECE. Sintagma apare în DLR nu sub *război*, cum ar fi normal (există mai multe tipuri de războaie), ci sub *rece*, cu un citat din 1970. Creată imediat după al Doilea Război Mondial de către George Orwell, dar făcută celebră și utilizată în presă și în limbajul politicienilor de către ziaristul american Walter Lippmann, a fost folosită inclusiv de către sovietici (rusescul *Kholodnaia voïna*). Propunem o antedatate de peste douăzeci de ani: „Singurul lor program e războiul rece”

Contemporanul, 20 VIII 1948 și alta de 15: „Domnul Motz în ajutorul «războiului rece»” *Flacăra*, 15 X 1955, p. 25.

REFLEXOTERAPIE. În DA nu apare. Este consemnat în DCR, cu primul citat din 1978. Termenul este însă mult mai vechi: „Monografia asupra *Reflexoterapiei*, datorită d-rului Vătămanu, este o interesantă lucrare de medicină care pune la îndemâna practicienilor o nouă și prețioasă metodă de tratament. [...] Recenta lucrare a d-rului Vătămanu completează un gol în literatura noastră medicală, întrucât în străinătate *reflexoterapia* este cunoscută și practică de multă vreme” *Universul*, 16 I 1935, p. 9.

REPETIȚIE, în sintagma ARMĂ/PUȘCĂ CU REPETIȚIE. Apare în DL și în DM, fără citate. Invenția este veche: „Comparațiune între pușca *cu repetițiune* sisteme Lee și Remington” *Reforma*, 12 X 1887, p. 4.

ROBOT. Citatul pentru sensul propriu este din Ion Vinea, *Lunatecii* (volum postum, apărut în 1965). Sensul figurat beneficiază în schimb de un citat din *Contemporanul*, 1948. Propunem un citat interbelic pentru sensul propriu: „De necrezut și totuși a fost realizată cea mai fantastică minune tehnică a secolului: omul mecanic (*robot*). Cântă, vorbește, merge singur. Această atracție mondială va apare peste câteva zile pe scena cinematografului A.R.P.A.” *Universul*, 16 iunie 1938, p. 8.

SALVARE. Sensul al doilea, „instituție medicală de prim-ajutor”, figurează în DLR prin citate de după al Doilea Război Mondial. Prima atestare a cuvântului în limba română, înainte chiar de a fi fost creat serviciul, este din 1906, când, la Expoziția jubiliară, „După vizitarea pavilionului ungar, suveranii s-au dus de au vizitat pavilionul în care s-a instalat societatea de *salvare* din Viena” *Adevărul*, 8 VI 1906, p. 2. Iar într-un supliment din ziua următoare, aflăm că: „Regina vizitând stațiunea societății de *salvare* din Viena, la Expoziție, a promis să ajute înființarea unei astfel de societăți la noi. [...] regina a promis că cu ajutorul Crucii Roșii și sub patronajul său va căuta de a sprijini eforturile d-lui dr. Obreja spre a fonda și la noi un asemenea serviciu” *Adevărul la Expoziție*, 9 VI 1906, p. 3.

SERICICULTURĂ. În DLR, după ce sunt semnalate dicționarele în care apare cuvântul, se reproduce un citat din *Gazeta învățământului* din 1968. Termenul este însă mult mai vechi: „În întrunirea ținută miercuri seara la ministerul domeniilor pentru constituirea societății de *sericicultură*, s-a ales o comisiune care să revadă proiectul de statute întocmit de inițiatori. [...] Ministerul agriculturii a oferit monastirea Comana pentru instalarea primei școli de *sericicultură*” *Națiunea*, 1 III 1886, p. 3.

SINCROCICLOTRON. DLR nu oferă contexte, rezumându-se la a indica dicționarele în care apare – primul fiind DER (vol. IV, 1966). Putem antedata cu 11 ani: „*sincrociclotronul* – acceleratorul de particule elementare; o construcție inginerescă extrem de complexă” *Scânteia*, 31 VIII 1955, p. 3.

SPECTROGRAF. DA citează un volum de chimie generală din 1948 și LTR2 (1957). Cuvântul era însă folosit în interbelic: „Uriașul *spectrograf* ce va fi utilizat în timpul eclipsei de la 19 iunie. Astronomii americani, cari l-au transportat și instalat pe țărmurile Caspiceii – de unde eclipsa se va vedea în cele mai bune condiții – sunt de părere că acest aparat, dacă va funcționa perfect, iar vremea va fi favorabilă, va aduce astrofizicii mai multe cunoștințe decât observațiile individuale a opt astronomi” *Universul*, 15 VI 1936, p. 1.

SPUTNIC. Singura ilustrare prin citat este din 20 febr. 1958, dintr-un număr al *Gazetei literare*. Propunem un citat mai apropiat de evenimentul lansării primului *sputnik* (așa a fost ortografiat câțiva ani), din *Contemporanul*, 11 oct. 1957 (așadar, la numai o săptămână de la lansare): „În după-amiaza zilei de 4 octombrie, puțin după ora 19, vestea despre lansarea satelitului sovietic ajunsese și în S.U.A. [...] La numai câteva ore, toate posturile de radio și de televiziune din Statele Unite au început să transmită, pe lângă știrea larg comentată a lansării satelitului, și sunetul semnalului său caracteristic, între timp recepționat în S.U.A. Gîngășă voce astrală a «*sputnik*»-ului, transmisă de nenumărate ori, a intrat de atunci în viața de toate zilele a poporului american”.

STEREOFONIC. În DLR, citat din *Scînteia*, 1966. Propunem antedatarea în 1956; v., pentru citat, *ecran lat*.

STRATOSFERĂ. În DLR, ambele citate sunt din anii 1956-1957. Îl putem însă antedata cu peste două decenii: „Celebrul aviator american Willey Post a decolat astăzi de pe aerodromul de lângă Los Angeles pentru a încerca un zbor prin *stratosferă*. Punctul final al zborului este orașul New York. [...] Zborul era menit să dovedească posibilitățile zborurilor în *stratosferă* pentru avioanele comerciale” *Universul*, 24 II 1935, p. 1.

STRATOSFERIC. Cuvântul nu are citate în DLR și dicționarul cel mai vechi în care este semnalat este DL. Poate fi însă antedat cu peste 20 de ani: „S-a început construirea unui avion *stratosferic* menit să zboare la 10 km înălțime, cu 400 km pe oră” *Universul*, 22 II 1935, p. 11.

STROBOSCOPIC. În DLR se indică prezența cuvântului în LTR2 (1957), și se dau două citate, primul din 1969. Putem antedata cu peste douăzeci de ani: „orice mișcare periodică se studiază prin mijlocul cunoscut sub numele de «metoda *stroboscopică*» (strobos în grecește însemnează învîrtire, vârtej și skopein = a observa). Așadar stroboscopia este mijlocul de a observa o mișcare periodică pe care o facem vizibilă printr-o serie de iluminări instantanee, făcute la intervale bine determinate” *Universul*, 14 X 1935, p. 1.

STROBOSCOPIE. DLR nu oferă contexte, indicând numai dicționarele în care cuvântul este prezent. Pentru citat v. *stroboscopia* (1935).

STUPEFIANT. În DLR, citat din Cezar Petrescu, *Calea Victoriei* (1931). În 1927, a apărut însă la București volumul *Despre stupefiant* de A. Ionescu-Matiu.

SUBINSPECTOR. Citatul din DLR este din *Ion* al lui Rebreanu (1920). Cuvântul este însă mult mai vechi. Îl întâlnim într-un document din 26 noiembrie 1860: „Domnule prefecte, După științele ce Eforia are din raporturile celor șase *subinspectori* de plăși, în revisiunile ce au făcut pre luna lui Octombrie, școalele comunale în mai tot acest district se află în proastă stare materială...” (doc. 285, în *Documente privind domnia lui Alexandru Ioan Cuza. Vol. I (1859-1861)*, volum întocmit de Dan Berindei (responsabil), Elisabeta Oprescu și Valeriu Stan, București 1989).

SUPERNOVĂ. Cu toate că DCR are un citat din 1963, DLR reproduce o frază din *România literară* din 1969. Propunem acum o predatare care, suntem siguri, va fi infirmată de cercetări ulterioare: „observatorii chinezi au observat, în anul 1054 al erei noastre, o stea nouă, extrem de strălucitoare – o *supra-novă*” *Flacăra*, 15 VII 1955, p. 22.

ȘTRAND. Cuvântul are în DLR un citat din Ioachim Botez, *Însemnările unui belfer* (1935); propunem, din același an, un citat din presă care surprinde pe viu un eveniment: „S-a deschis *ștrandul* Kiseleff” *Universul*, 27 mai 1935, p. 5.

TALASOTERAPIE. Apare în DLR cu un singur citat, din Scânteia, 1962, care precede cu 10 ani prima atestare din DCR. Din lucrarea lui Vasile I. Lipan, *Istoria farmaciei române în date*, București, Ed. Farmaceutică, 2009, p. 314, aflăm însă că termenul era utilizat la noi încă din interbelic: „În anul 1928, între 21 și 29 mai a avut loc la București-Constanța al V-lea congres internațional de *talasoterapie*, asociat cu expoziția balneo-climaterică și turistică”.

TRICENTENAR. Substantiv și adjectiv. Nu apare în DLR. Propunem, pentru substantiv, un citat din *Universul*, 16 iunie 1838, p. 8: „*Tricentenarul* inventatorului șampaniei”.

TURISM. Primul citat din DLR este scos din Titulescu (*Documente diplomatice*, 1967), fără a preciza însă anul documentului. Următorul citat este de după război, din *Contemporanul*, 1952. Propunem un interesant citat interbelic, care surprinde înființarea oficiului național de turism: „Printr-un jurnal al consiliului de miniștri s-a înființat un oficiu național de *turism*, care va funcționa pe lângă ministerul de interne. [...] Oficiul național de *turism* va organiza propaganda turistică, va încuraja toate manifestările și mișcările turistice – într-un cuvânt, va organiza și supraveghea *turismul* în general în România” (*Universul*, 14 iunie 1935, p. 9).

TURISTIC. Toate citatele din DLR sunt din 1952–1970. Propunem o antedatate cu aproape două decenii a adjectivului – vezi citatul de la *turism*.

URBANISTICĂ. În DLR intrarea este *urbanistic*, -ă s.f., adj. Primul citat este din 1955 (Mihai Ralea, *În extremul Occident...*). Propunem o antedatatură cu 20 de ani: „*Urbanistica* înseamnă plan, sistematizare, continuitate, gust, igienă, estetică. [...] *Urbanistica* are datoria să respecte puținele colțuri de verdeață. Grădinile dau viață orașelor și sunt nu numai un decor ci o necesitate” *Universul*, 22 XI 1935, p. 13.

ZĂCĂMÂNT. Cea mai veche atestare, conform DLR, ar fi din 1902, când *zăcământ* apare într-un manual de mineralogie pentru liceu. Propunem o antedatatură, sub forma preluată ca atare din franceză, încă necalchiată, *gisement*: „*Gisemente* bogate de cărbuni s-au descoperit de curând într-un ținut din Alabama centrală...” *Reforma*, 1 VI 1887, p. 4.

BIBLIOGRAFIE

1. DA = *Dicționarul Academiei*, coordonat de Sextil Pușcariu între 1913-1948.
2. DCR = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, 1982.
3. DCR2 = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, 1997.
4. DCR3 = Florica Dimitrescu (coord.), *Dicționar de cuvinte recente*, 2013.
5. DER – *Dicționar enciclopedic român*. Vol. I: A-C (1962), vol. II: D-J (1964), vol. III: K-P (1965), vol. IV: Q-Z (1966).
6. DEX2 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, 1998.
7. DL = *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Academia Română. Coord. Dimitrie Macrea și Emil Petrovici. Vol. I: A-C (1955), vol II: D-L (1956), vol. III: M-R (1957), vol. IV: S-Z (1958).
8. DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, coordonat între 1965-2010 de Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Marius Sala, Gh. Mihăilă.
9. DM = *Dicționarul limbii române moderne*. Academia Română, Institutul de Lingvistică din București. Coord. D. Macrea, 1958.
10. DN = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, 1961.
11. DN3 = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, 1978.
12. DT = *Dicționar tehnic*, 1953.
13. LTR2 = *Lexiconul tehnic român*. Vol. I: 1949, vol. II: 1950, vol. III: 1951, vol. IV: 1952, vol. V: 1954, vol. VI-VII: 1955.
14. Scriban, D. = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, ed. I, 1939.
15. Șăineanu, D. U. = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, ediția a 8-a, 1908.